Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Kuramsal Makale / Theoretical Article

Sosyolojik Bakış Açısıyla "Engelli" Gençlerin Sosyal Sermayesi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma*

A Theoretical Study From the Sociological Perspective on the Social Capital of Youth With Disabilities

Hülya EKER[1]

*Bu çalışma, Hülya Eker tarafından Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam etmekte olan "Engelli Üniversite Öğrencilerinin Akran İlişkileri Üzerine Nitel Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

[1]Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi ve/veya Sosyoloji Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID: H.E. 0000-0001-5899-5520

Corresponding author:
Hülya EKER,
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi ve/veya Sosyoloji Bölümü, Ankara, Türkiye
E-mail: hulyae06@hotmail.com

Submitted: 05.10.2020
Revision Requested: 21.02.2021
Last Revision Received: 13.03.2021
Accepted: 21.05.2021
Published Online: 15.10.2021

Citation: Eker, H. (2021). Sosyolojik bakiş açısıyla "engelli" gençlerin sosyal sermayesi üzerine kuramsal bir çalışma. *Journal of Economy Culture and Society*, 64, 377-395. https://doi.org/10.26650/JECS2020-805627

ÖZ

Sosyal sermayeye ilişkin birçok tanım ve kavramsallaştırma olmasına rağmen gençlerin ve engeli olan gençlerin sosyal sermayeleri yeterince ilgi görmemiştir. Engeli olan gençler engeli olmayan gençlerle aynı sorunları yaşamakla birlikte toplumsal yaşama dahil olma noktasında daha dezavantajlı konumdadırlar. Bu çalışmada literatürde yapılan çalışmalardan da destek alınarak engeli olan gençlerin sosyal sermayelerine ilişkin kavramsal bir çerçeve sunulması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda sosyal sermaye kavramsal boyutlarıyla tartışılmıştır. Engeli olan gençlerin sosyal sermayelerine ilişkin yapılan çalışmalardan hareketle sosyal sermaye çıktıları (birey ve toplum açısından) ve göstergeleri belirlenmiştir. Bireysel çıktıları sosyal ağlarının genişlemesi, refahlarının artması, kimlik ve aidiyetlerinin gelişmesi ve sosyal destektir. Toplumsal çıktılar ise engeli olan gençlerin toplumsal yaşama katılımının artmasıdır. Sosyal sermaye göstergeleri sosyal ağlar, mekâna ve gruba aidiyet, güven, sosyal destek, sosyal dışlanma ve kimlik algılarından oluşmaktadır. Bu gençlerin sosyal sermayeleri üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde sosyal çevrelerinde aileleri, arkadaşları, bakımlarından sorumlu bireyler ve komşuları ön plandadır. Engeli olan gençlerin sosyal sermayesine ilişkin kavramsal çerçeveyle bu gençlerin dezavantajlı konumlarını daha görünür hale getirmede ve toplumsal yaşama dahil olmalarındaki önemi vurgulanmıştır. Bu konudaki çalışmaların ön plana çıkarılmasıyla engeli olan gençlerin sosyal sermayesi, özellikle engellilik sosyolojisi literatürüne katkı sunması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engelli Gençler, Sosyal Sermaye, Sosyal Çevre

ABSTRACT

Numerous definitions and conceptualizations of social capital exist; however, adults have received much more attention in terms of social capital than youth and young people with disabilities. Youth with disabilities experience problems identical to their peers without

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

disabilities but are more disadvantaged with respect to social inclusion. Therefore, this study references the extant literature to present a conceptual framework on the social capital of youth with disabilities. To this end, it presents the conceptual dimensions of social capital to determine the outputs (with respect to the individual and society) and indicators of social capital. Individual outputs include the expansion of social networks, increase of wellbeing, development of identity and belonging, and social support. Social outputs encompass the increased participation of youth with disabilities in social life. Social capital indicators comprise belonging to a place and a group, trust, social support, social exclusion, and identity perceptions in social networks. Family members, close friends, and neighbors appear at the forefront when previously conducted studies are reviewed. The elucidation of the conceptual framework of the social capital of disabled youth can contribute to the sociological literature on disability, making disadvantaged positions and their inclusion in social life more visible. It is important to highlight studies on the social capital of young people with disabilities to encourage more scholars to discuss their inclusion in the social fabric and to add to the literature on the sociology of disability.

Keywords: Disabled young people, social capital, social environment

EXTENDED ABSTRACT

Discussions in the sociology of disability youth do not focus on the disability status of young people based on their risks and disadvantages; rather, they attend to their social disabilities. Numerous studies have evidenced that young people with disabilities confront problems in diverse domains, such as participation in the workforce (Bonaccio, Connelly, Gellatly, Jetha, and Ginis, 2019, Lindsay, 2010), education (Wallace, Bayisenge, and Karangwa, 2018); and access to health services (Franklin et al., 2019). Burcu (2013) notes that young people with disabilities face increased social risks of isolation, loneliness, harassment, and suicide in comparison to young people without disabilities. Dimakos et al. (2016) have asserted the importance of understanding the needs and problems of youth with disabilities in dealing with such problems and facilitating their inclusion in the social fabric, as well as acknowledging the significance of their social capital. This study presents a conceptual framework of the social capital of young people with disabilities. Initially, it offers a discussion on the focus of the definition and classification of social capital. Next, it examines the social capital of young people without disabilities based on the characteristics of youth and presents a conceptual framework regarding the social capital of young people with disabilities. In explaining the social capital of young people with disabilities in terms of the conceptual dimension, the study indicates the outputs and indicators of social capital and elucidates their functioning in the illumination and apprehension of the lives of these young people.

Numerous sociologists have defined the concept of "social capital" (Burt, 2002, p. 203; Bourdieu, 1989; Coleman 1988, 1990; Lin, and Erickson, 2008, p. 4). In most definitions, the inclusion of an individual in social life or the interactions between the individual and society is associated with their personal ability to access resources through social connections. The expansion of the social networks of young people with disabilities, increase in their wellbeing, positive contributions to their health, development of identity and belonging, and social support constitute individual outputs of the social capital of these young people. Social outputs encompass the increase in the participation of young people with disabilities in social life.

The directions of relationships in classifications of social capital are bonding, bridging, and linking. Bonding social capital represents relationships between family members, close friends, and neighbors. Bridging social capital describes relationships and interactions with acquaintances, partners, and colleagues. Linking social capital refers to interactions between the individual and the power structure (Szreter, and Woolcoock, 2004). This study's scrutiny of scholarly literature on the social capital of

young people with disabilities yielded the predominance of bonding with family members, close friends, and neighbors.

The examination of social capital indicators for young people with disabilities revealed weak social networks and an insufficient sense of belonging to a place or group. Youth with disabilities experience a significant paucity of trust, social inclusion, identity perceptions, social support, social exclusion, and inclusion in communities (Holt, 2010; Hoskin, 2010; Johnston, 2011; Magson, Craven, Munns, and Yeung, 2016; Milic Babic, and Dowling, 2015). These markers are significant for the comprehension of the participation of young people with disabilities in social life, their health and wellbeing, their sense of belonging, and the existence of community support networks for them. Youth with disabilities receive the most support from their families, caregivers, and friends, with whom they also invest the most trust. They seek assistance from their friends, school teachers, and family members to mitigate the difficulties they encounter (Porcelli, Ungar, Liebenberg, and Trépanier, 2014). It may thus be asserted based on social capital resources and social capital indicators that young people with disabilities have access to limited social networks.

Sociological studies on the social capital of youth with disabilities are quite limited. It is thus hoped that the present study will contribute to the connections between disability and youth-related difficulties vis-à-vis social capital. The conceptual framework elucidated in this study may also facilitate the terms of the definition and classification of the social capital of such young people, contributing to the literature on the sociology of disability. The increased visibility of the circumstances of young people with disabilities and their disadvantaged positions compared to their peers without disabilities would also increase discussions on their social capital and their inclusion in the social fabric. The current study's focal conceptualization could offer a new sociological perspective to the extant scholarly discussions on the sociology of disability and could enable further comprehension and elucidation of why youngsters with disabilities can become disabled from social life.

1. Giriş

Engeli olan gençlerin yaşadıkları risklerin ve dezavantajların kaynağı onların engel durumları değil 'sosyal engellenmişlikleri'dir ve bu da engellilik sosyolojisindeki tartışmaların odağında yer almaktadır. Burcu (2013)'nun ifade ettiği gibi engeli olan gençler sosyal yaşamlarında ilişki kurmada, geliştirmekte ve sürdürmede pek çok sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

Engeli olan gençler tüm ülkelerdeki gençler arasında en dezavantajlı ve yoksul kesimi oluşturur. Gelişmiş ülkelerde bile bu gençler engeli olmayan gençlere göre daha dezavantajlı konumda yer almakta; eğitim, sağlık ve ekonomi alanlarında temel hak ve fırsatlara erişimde sorun yaşamaktadırlar. Söz konusu sorun alanlarının yanında toplumsal yaşamdan dışlanma, istismar gibi pek çok sorunla baş etmekte dolayısıyla çifte dezavantajla karşı karşıya kalmaktadırlar (UN, 2010).

Engeli olan gençler iş gücüne katılım (Bonaccio, Connelly, Gellatly, Jetha ve Ginis, 2019; Lindsay, 2010), eğitim (Wallace, Bayisenge ve Karangwa, 2018) ve sağlık hizmetlerine erişim (Franklin ve ark., 2019) gibi pek çok alanda sorun yaşamaktadırlar. Bunların yanında toplumsal yaşama dahil olma noktasında Burcu (2013)'nun da belirttiği gibi engeli olan gençlerin sosyal izolasyon, sosyal yalnızlık, taciz ve intihar gibi sosyal risklerle karşılaşma olasılıkları engeli olmayan gençlere göre daha fazladır. Engeli olan gençler söz konusu risklerle karşılaşırken sosyal yaşamdan uzak kalabilmektedir. Söz konusu bu risklerle baş etmede Dimakos ve arkadaşlarının (2016) ifade ettiği gibi engeli olan gençlerin ihtiyaçları ve yaşadıkları sorunlar sosyal sermaye kavramı üzerinden açıklanmaktadır. Bu gençlerin sosyal sermayeleri toplumsal yaşam dahil olmalarına açısından önem arz etmektedir. Özellikle son yıllarda fiziksel ve sosyal refahın belirleyicisi olarak önem kazanan sosyal sermaye, engeli olan bireyler açısından da tartışılmaya başlanmıştır.

Literatürde sosyal sermayeye ilişkin pek çok kavramsal ve kuramsal çalışmalar yapılmıştır. Ancak gençlerin ve engeli olan gençlerin sosyal sermayelerine ilişkin yapılan çalışmaların ise oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Özellikle sosyal sermaye araştırmalarında gençlerin ve engeli olan gençlerin sosyal sermayesi yeterince ilgi görmemiştir. Buradan hareketle bu çalışmada literatürde yapılan çalışmalardan (Billett, 2011; Holt, 2010; Hoskin, 2010; Johnston, 2011; Köten ve Erdoğan, 2014; Magson, Craven, Munns ve Yeung, 2016; Milic Babic ve Dowling, 2015; Morrow, 1999, 2003; Stanton- Salazar, 2010) destek alınmıştır. Ancak ulusal literatürde dolaylı da olsa engeli olan gençlerin sosyal sermayesini inceleyen Köten ve Erdoğan (2014)'ın çalışması dışında başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Hem ulusal hem de uluslararası literatürde engeli olan gençlerin sosyal sermayelerine ilişkin herhangi bir veri yoktur. Dolayısıyla bu çalışma engeli olan gençlerin sosyal sermayelerini veriler üzerinden ele alan bir çalışma değildir. Literatüdeki bu boşluktan hareketle bu çalışmada gençlerin ve özellikle engeli olan gençlerin sosyal sermayelerine ilişkin kavramsal bir çerçeve sunulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda öncelikle çalışmada sosyal sermaye kavramsal olarak tartışılmış ve daha sonra gençlik dönemi özelliklerinden hareketle gençlerin ve engeli olan gençlerin sosyal sermayelerine ilişkin yapılan çalışmalar (Holt, 2010; Hoskin, 2010; Johnston, 2011; Köten ve Erdoğan, 2014; Magson ve ark., 2016; Milic Babic ve Dowling, 2015) incelenmiştir. Belirtilen çalışmalar üzerinden engeli olan gençler için sosyal sermaye çıktıları (birey ve toplum açısından) ve göstergeleri sunulmuştur. Böylece bu çalışmada öncelikle engeli olan gençlerin sosyal sermayeleri kavramsal boyutuyla açıklanmıştır. Daha sonra sosyal sermaye göstergelerinin gençlerin ve özellikle engeli olan gençlerin yaşamını açıklamada ve anlamada nasıl rol oynadığına dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın konuya ilgi duyanlar için giderek sosyolojik çalışmalarda dikkat çeken sosyal sermaye çalışmaları alanı ile engellilik ve gençlik konularının ilişkilendirilmesine katkı sağlanması umut edilmektedir.

2. Sosyal Sermaye Kavramsallaştırması Üzerine Yapılan Kuramsal Tartışmalar

Sosyal sermayeye ilişkin bir çok tanımlama, analiz düzeyi ve biçim temelindeki ayrımlara yer verilmiştir. Bu ayrımlar gençlerin yaşamını açıklamadaki tartışmalar odağındadır.

Sosyal sermayenin tanımı birçok sosyolog (Bourdieu, 1989; Burt, 2002, s. 203; Coleman 1988, 1990; Lin ve Erickson, 2008, s. 4) tarafından yapılmıştır. Sosyolojiye sosyal sermaye kavramını yerleştiren Bourdieu (1989) *sosyal sermayeyi* 'sosyal ağlar ve bağlar/ilişkiler' ve 'toplumsallık' olmak üzere iki bağlam üzerinden tanımlamaktadır. Bu bağlamda sosyal sermaye Bourdieu (1977) tarafından "aktör ya da grupların düşünce ve davranışlarında formüle ettikleri toplumsal yaşamdaki alışkanlık, kodlama ve kalıpların bütünü" olarak ifade edilmektedir. Bu formülleştirme aktör ya da grupların meşruluğunu ve toplumun mantıksal pratiklerini öne çıkarmaktadır. Toplumsallık düzeyinde ise aktörün sosyal ağ ve ilişkilere yüklediği anlama işaret eder (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 153). Başka bir deyişle Bourdieu (1989) sosyal sermayeyi kişinin bağlantılarının büyüklüğüne ve bu bağlantıları aracılığıyla sahip olduğu ağların hacmi ya da miktarı üzerinden açıklamaktadır.

Sosyal sermayeye ilişkin sosyolojide bir diğer tanımlama Coleman (1988)'a aittir. Coleman (1988) sosyal sermayeyi 'ilişkilerin inşası' ve 'bireyler arasındaki ilişkiler aracılığıyla elde edilen kaynaklar' olarak tanımlamaktadır. Sosyal sermaye tek bir varlık değil, birey ve toplum arasındaki etkileşimde sosyal yapının özelliklerinden oluşur. Bu kavram sosyal yapıdaki aktörlerin belirli eylemlerini kolaylaştırır. Diğer sermaye biçimleri gibi sosyal sermaye de üretkendir, yani oluşturduğu ağlarla aktörün, sosyal sermayenin yokluğunda ulaşamayacağı sonuçlara ulaşmasını mümkün kılar (Coleman, 1988, s. 98).

Lin (1982) bireyin kişisel ve sosyal olmak üzere iki tür kaynağa sahip olduğunu savunmaktadır. Kişisel kaynaklar, bireyin maddi kaynakları ve eğitimi iken sosyal kaynaklar bireyin sosyal bağlantıları üzerinden eriştiği kaynaklardır. Lin ve Erickson (2008, s. 4)'a göre ise sosyal sermaye tam olarak bireyler ve onların ilişkilerindeki bağlantıya dayanmakta ve grup, topluluklar ve organizasyonlar düzeyindeki ağları ifade etmektedir.

Yukarıdaki verilen tanımlamalardan da anlaşıldığı üzere literatürde sosyal sermayenin tek ve net bir tanımını vermek zordur. Böyle bir zorluğa rağmen sosyal sermayenin ölçülmesine ilişkin bazı araçlarda benimseyişler ortak olmuştur (Tolonen, 2007, s. 4).

Sosyal sermaye ölçülmesinde analiz düzeyi olarak *"ağların büyüklüğü"* temel alınmıştır. Bu açıdan sosyal sermaye *mikro düzeyde* (aile, okul, örgütlenmeler ve kişilerarası ağlar), *mezo düzeyde* (topluluklar, mahalleler ve ticari topluluklar), *makro düzeyde* (bölgeler ve ülkeler) ve bunların hepsinin bir bileşimi olan *çoklu düzeyde* incelenebilir (Scrivens ve Smith, 2013, s. 12). Mikro düzeyde sosyal sermaye bireylerin aile, okul, örgütlenmeler arasındaki etkileşimleri yöneten güvenden, ağlardan ve normlardan oluşur. Orta ve makro düzeyde kurumların işleyişi, hukukun üstünlüğü ve yönetim düzeyindeki sosyal sermayeyi oluşturur. Her üç düzeydeki sosyal sermaye de kamu politikalarını etkileme gücüne sahiptir (Narayan ve Cassidy, 2001). Sosyal sermaye tanımlamalarında ise Bourdieu (1989) bireyin sosyal ağlar aracılığıyla kaynaklara ve fırsatlara erişim açısından ağ üyeliğinin getirisine odaklanmaktadır. Bu açıdan Bourdieu (1989)'un yaklaşımı mikro düzeydeki ağlar ve olumlu bireysel sonuçlar arasındaki bağlantılara dikkat çekmiştir. Coleman (1988) ise sosyal sermayeyi mikro düzey ve mezzo düzeydeki ağlara odaklanarak açıklamıştır. Eğitimin hem bireysel kazanımlarını ve aile içindeki etkileşimlerin rolünü hem de normların ve yaptırımların gruplar düzeyindeki sonuçlarını incelemiştir. Lin (1982) ise Coleman (1988)'ın yaklaşımına benzer şekilde sosyal sermayenin bireylerin grup, topluluklar ve organizasyon düzeyindeki ilişkileri vurgulamaktadır. Makro düzeydeki sosyal sermaye ise World Valu-

es Survey (Dünya Değerler Araştırması) (2020), OECD (2020) How's Life? 2020: Measuring Well-being (Yaşam Nasıl? 2020: Refahın Ölçülmesi) gibi araştırmalarda ise sosyal sermaye ülkeler düzeyinde incelenmektedir. Bu çalışmalarda güven, ağlar, topluluklara ve gönüllü aktivitelere katılım gibi göstergeler yer almaktadır. Sosyal sermayeye ilişkin mikro, mezo ve makro düzeydeki ayrım çoğu zaman net değildir. Diğer bir ifadeyle Coleman (1988)'ın sosyal sermaye tanımında olduğu gibi hem mikro hem de mikro yani çoklu düzeyleri kapsayabilrmektedir. Görüldüğü gibi sosyal sermayeye ilişkin ağların büyüklüğü temelindeki analizlerde sosyal sermayenin göstergeleri her düzeyde yer almaktadır.

Sosyal sermayeye ilişkin Harpham (2008) ve Ferlander (2007) tarafından yapılan sınıflandırmalardan yola çıkarak Acquaah, Amoako-Gyampah, ve Nyathi (2014) tarafından bu kavramın ölçülmesi geliştirilmiştir. Bu bağlamda sosyal sermayenin belirleyicileri (sosyal ağlar, güven ve karşılıklılık, ortak normlar, değerler ve sosyal yapı) ve ölçüm birimi (sosyal ağlar, güven ve karşılıklılık, normlar ve sivil katılım) üzerinden değerlendirilmektedir (Acquaah, ve ark., 2014, s. 38). Bu noktada özellikle belirtilmelidir ki sosyal sermayenin belirleyicileri ve çıktıları, ele alınan probleme göre belirleyici olan, çıktı; çıktı olan ise kimi zaman belirleyici olabilmektedir (Acquaah, 2011; Adler ve Kwon, 2002; Leana ve Pil, 2006).

Sosyal sermaye boyutlarına göre yapısal, ilişkisel ve bilişsel boyutlarına gömülü olan sosyal ağlar ve bağlar; bu bağların gücüne, çeşitliliğine (bağlayan, köprü kuran ve bağ kuran) ve biçimine (formel ve informel bağlar) göre sınıflandırılmaktadır. Buna göre 'bağlayan (bonding)' sosyal sermaye aile üyeleri, yakın arkadaşlar ve komşular arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. 'Köprü kuran (bridging)' sosyal sermaye daha uzaktaki arkadaşlarla, ortaklarla ve iş arkadaşlarıyla olan ağlara işaret etmektedir. Son olarak 'bağ kuran (linking)' sosyal sermaye ise birey ve iktidar arasındaki etkileşimi ifade etmektedir. 'Bağlayan' ve 'köprü kuran' sosyal sermaye ayrımı, sosyal sermaye türleri arasında ayrım oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle bağlayan sosyal sermaye, ortak sosyal kimliklerin kendilerini benzer gören bir ağın üyeleri arasındaki güven ve işbirliği ilişkilerini ifade eder. Buna karşılık 'köprü kuran' sosyal sermaye bazı sosyo-demografik özellikler (ya da sosyal kimlik) anlamında (yaşa göre farklılık göstermeyen etnik grup, sınıf vb.) benzer olmadığını bilen insanlar arasındaki karşılıklılık ilişkisini ifade etmektedir (Szreter ve Woolcoock, 2004, s. 654-655). Diğer yandan sosyal sermayeye ilişkin bu bağların çeşitliliğini ifade etmek için kullanılan bağlayan, köprü kuran ve bağ kuran ayrım sosyal sermayenin hem birey, hem grup ve organizasyon hem de topluluk ve ulus düzeyindeki ayrımında yer almaktadır. Ayrıca bu ayrım da sosyal sermayenin yapısal, ilişkisel ve bilişsel ayrımı çoğu zaman net olmamakla birlikte bir sosyal sermaye türüne ilişkin bir faktör, farklı analizde farklı sınıflandırma içinde yer alabilmektedir. Örneğin, bireysel düzeydeki bir sınıflandırmada yapısal sosyal sermayenin bileşeni olarak gösterilen 'güven', grup ve organizasyon analiz biriminde bilişsel düzeydeki sınıflandırma içinde yer alabilmektedir. Dahası bireysel düzeydeki bir analizde güven hem yapısal sınıflandırma hem de bilişsel düzeydeki sınıflandırma içinde yer alabilmektedir (Acquaah ve ark., 2014). Görüldüğü gibi sosyal sermaye üzerine yapılan bu ayrımda yapısal, ilişkisel ve bilişsel ayrımın unsurları çok net değildir.

Görüldüğü gibi sosyal sermayeye ilişkin yapılan sınıflandırmalarda sosyal ağ ve bağların çeşitliliği içinde yer alan bağlayan sosyal sermaye ayrımı dikkate alınmıştır. Szreter ve Woolcoock (2004)'un yapmış olduğu bağlayan sosyal sermaye sınıflandırması, gençlerin ve daha özelde engelli gençlerin yaşamını anlama ve açıklamada temel alınmıştır.

Bu çalışmada sosyal sermayeye ilişkin yapılan tanımlardan Coleman (1988, 1990) ise sosyal sermayeyi genel olarak gencin ailedeki sosyal sermayesinin onun toplumsal yaşama dahil olması

anlamında en temel belirleyenlerden biri olarak kabul etmiştir. Bu çerçevede gençlik döneminde bu çalışmada Coleman (1988, 1990)'ın sosyal sermaye tanımı dikkate alınmıştır. Sosyal sermayenin analiz düzeyine ilişkin sınıflandırmalarda ise mikro düzeyde gençlerin aile, okul, örgütlenmeler arasındaki etkileşimlerin daha yoğun olduğu söylenebilir. Gençlik dönemi Helve ve Bynner (2007)'in ifade ettiği gibi aileyle olan ilişkilerin göreceli olarak azaldığı, arkadaş gruplarında daha çok yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle gencin ağların yönünü ifade eden bağlayan sosyal sermaye aile üyeleri, yakın arkadaşlar ve komşulardan oluşan sosyal çevredeki ilişkilerinin olduğu söylenebilir.

3. Gençlerin Sosyal Sermayesi Üzerine Kavramsallaştırma

Toplumsallaşma üzerinden açıklanan gençlik, çocuklukla yetişkinlik arasında yer alan hızlı bir geçiş dönemini kapsayan fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik değişmelerin yaşandığı sosyal bir kategoridir (Burcu, 1997, s. 7). Çocukluk ile yetişkinlik arasındaki bu dönemde tüm gençler fiziksel ve psikolojik olgunlaşmadan geçmektedirler. Aynı zamanda eğitimlerinin devam ettiği, beceriler kazandıkları ve toplumsal yaşama katılımın yoğun olduğu bir dönemdir (Groce ve Kett, 2014). Bu dönemde gençler benzer duyguları ve kaygıları paylaşmaktadırlar. Ayrıca bu dönemde aile, okul ve arkadaş çevresinde belirli rol, beklenti ve ilişkiler ortaya çıkmakta ve şekillenmeye başlar. Dolayısıyla etkileşimlerin gittikçe daha fazla önem kazandığı dinamik bir toplumsallaşma süreci yaşanmaktadır (Stewart, Stavness, King, Antle ve Law, 2006).

Toplumsallaşma sürecinde gençler aktif olarak ailenin ve arkadaş grubunun sosyo- kültürel dünyalarından oluşan karmaşık bir evrende sosyal etkileşime girmektedirler. Dolayısıyla bu sürecin açıklanmasında gencin diğerlerinden (birey, grup ve akran/arkadaş) oluşan çok yönlü ağda etkileşimlerin daha görünür kılınmasında sosyal sermaye önem arz eder (Stanton-Salazar, 2010, s. 7). Bu bağlamda sosyal sermaye, gençlerin başkalarıyla ağlar kurmasını ve bu ağları sürdürmesini gerektirir (Raub, Buskens ve Frey, 2013). Bu toplumsallaşma sürecinde gençlerin sosyal sermayesine ilişkin tartışmalar onların yaşadıkları sorunların görünürlüğü açısından önemlidir.
Sosyal sermayenin öne çıkan teorisyenleri (Bourdieu, 1989; Coleman, 1988, 1990 Putnam, 2000) çocukları ve gençleri aktif birer aktör olarak görmek yerine ebeveyn sosyal sermayesinin pasif alıcıları olarak görmüşlerdir. Ancak Holland, Reynolds ve Weller (2007)'a göre gençlik döneminde başta yetişkinliğe geçiş ve genç kimliğinin inşaası olmak üzere pek çok farklı bağlamda sosyal sermaye önem taşımaktadır. Aslında gençler sosyal sermayenin üretiminde aktif birer aktördürler ve yetişkinliğe geçişteki kimlik inşasında ağları birer kaynaktır. Sosyal sermayenin güçlü olması gençlerin toplumla daha kolay bütünleşmeleri anlamına gelmektedir.

Bourdieu (1989)'nun sosyal sermaye tanımında gençlik dönemine ilişkin net ayrım olmadığı görülmektedir. Ancak sosyal sermayeyi ilk ortaya atanlardan biri olan Coleman (1988, 1990) sosyal sermayeyi, işlevine göre tanımlamakta ve toplumsal yapı içinde bireyin hayatını kolaylaştıran ağlara odaklanmaktadır. Bu bağlamda gencin ailedeki sosyal sermayesi onun toplumsal yaşama dahil olmasını kolaylaştıran en temel unsurlardan biridir.

Coleman (1990, s. 302)'a göre sosyal sermaye kişiler arasındaki ilişkilerin yapısına bağlıdır ve bu ilişkilerde sosyal sermaye gencin eğitimi açısından önemlidir. Coleman (1988)'a göre sosyal sermayenin hem aile hem de toplumda iki önemli etkisi üzerinde durmaktadır. Özellikle okul ortamında sosyal sermayenin etkilerinde "aile geçmişi (family background)" bireyin başarısında etkilidir. Aile geçmişi finansal sermaye, beşeri sermaye ve sosyal sermaye olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır. Finansal sermaye ailenin geliriyle ölçülür. Bireyin başarısına olumlu yönde katkı sağlayan evde çalışmak için uygun ortam, öğrenmeye yardımcı olabilecek materyaller gibi fiziksel kaynakları sağlar.

Beşeri sermaye ise bireyin okuldaki başarısı için gerekli bilişsel potansiyeli ifade eden ebeveynlerin eğitim düzeyiyle ölçülür. Aile içindeki sosyal sermaye ise bu ikisinden farklıdır ve çocuklar ile aile arasındaki ilişkiler ifade eder (Coleman, 1988, s. 109). Coleman (1988)'in bu yaklaşımı sosyal sermayenin kaynakları hakkındaki tartışmalara güçlü bir argüman sunmaktadır. Yine de bu bakış açısında gençler sosyal sermayede pasif birer aktör konumundadırlar. Coleman (2000)'ın sosyal sermaye tanımından yola çıkarak gençlerin sosyal sermayesini inceleyen çalışmalar irdelenmiştir.

Coleman (1988, 2000)'ın sosyal sermaye tanımında yola çıkarak gençlerin sosyal sermayesini inceleyen pek çok çalışmada (Bassani, 2007; Butler ve Muir, 2017; Davison ve ark., 2012; Schaefer-McDaniel, 2004) aile geçmişi odak noktasıdır. Bassani (2007) yapısına (*aile yapısı*) ve işlevine göre sosyal kaynakların (ailedeki etkileşimin ve paylaşılan değerlerin) sosyal sermayeye nasıl dönüştüğü sorgulanmıştır. Bunun da insan sermayesiyle birleşerek gençlerin refahına nasıl dönüştüğü incelenmiştir. Sosyal sermaye gençlerin refahında eğitim, sağlık ve davranış açısından katkıda bulunan bir kaynaktır. Sosyal sermayenin kaynağını *aile* olarak temel alan çalışmalardan bir diğeri Butler ve Muir (2017)'e aittir. Bu çalışmada gençlerin sosyal sermayesinde *aile* kaynaklarının temel alınarak aidiyet duygusunun eğitim üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Davison ve arkadaşlarının (2012) çalışmasında ise gençlerin sosyal sermayesini doğrudan ölçmek yerine bunu, *ailen*in yapısal ölçütlerinin bir parçası olarak görülmüştür. Dolayısıyla sosyal sermaye, yetişkinlerin gençlere sağladıkları faydayı ölçen bir araç olarak kabul edilmiştir.

Coleman (2000)'ın sosyal sermaye kavramsallaştırmasından yola çıkarak gençlerin sosyal sermayelerini ele alan çalışmalardan Schaefer-McDaniel (2004) sosyal ağlar/etkileşimler ve toplumsallık, güven ve karşılıklılık ve ait hissetme/mekâna aidiyet üzerinden incelenmiştir. Gençlerin sosyal sermayesi onların akademik başarısını ve yaşam kalitesini olumlu yönde katkıda bulunan bir araçtır. Bunun yanında gencin toplumda artan güvenlik, resmi ve sosyal organizasyonlara katılım gibi toplumsal düzeyde de bireye pozitif katkıları vardır.

Gençlik dönemi özelliklerinden yola çıkarak sosyal sermayenin tanımlandığı sınırlı sayıda çalışma (Morrow, 1999; Weller, 2010) bulunmaktadır. Arkadaş grupları gençler için önemli bir sosyal sermaye kaynağıdır. Gençlerde arkadaşlık ilişkisi taraflar için anlayış, kabul edilme ve korunma gibi işlevlere sahiptir. Gençler bu dönemde aile ilişkilerinden uzaklaşmaya ve toplumsal yaşamda bağımsız bir alan aramaya başlayarak arkadaşlarıyla güçlü bir ağ kurmaya başlarlar. Birçok genç için arkadaşlar ihtiyaç duydukları zaman güvence, destek ve anlayış sunarak gençlerin endişelerine çözüm sunarlar. Diğer yandan gençlerin sosyal ağlarının nelerden oluştuğu, bunların gücünün gencin yaşamında nasıl bir etkisinin olduğu ve bunun da kimlik ve aidiyet duygusu üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu hakkında çok az şey bilinmektedir. Bilinen ise gençlerin kendi kimliklerini oluşturmak yani kim olduklarının bilinmesi ve aidiyet duygularının gelişmesi için arkadaşlık ilişkilerine daha çok ağırlık verdikleridir. Gençlerin aile ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde kimlikleri ve mekâna aidiyet duygusu öne çıkar. Dolayısıyla ait olma; güvenlik ve anlayış duygusunu yaratmaktadır (Morrow, 1999). Weller (2010) bireyci, karmaşık ve dinamik doğaya sahip olan gençlik dönemi özelliklerini sosyal sermaye üzerinden incelemektedir. Böylece gençlerin sosyal sermayesinin incelenmesiyle sadece onların kimliklerini ve ağlarını anlamanın ötesinde bu yaş döneminin özelliklerini anlamak açısından elverişli bir yol sunmaktadır. Bunun için ise bağ kuran sosyal sermayeleri üzerinden zamanlarını nasıl ve nerede (okulda, iş arkadaşlarıyla, boş zaman aktiviteleri, kamu ya da özel işlerde çalışma) geçirdikleri bu dönemin özelliklerini anlamada yardımcı olmaktadır. Gençlik dönemi özelliklerinden hareketle Weller (2010)'ın sosyal sermayeyi Morrow (1999)'un yaklaşımına benzer şekilde ele almıştır. Her iki çalışmada da gençlik döneminin dinamik yapısından hareketle bağımsız yaşama, kimlik oluşumu ve aidiyet özellikleri öne çıkmaktadır.

Gençlerin sosyal sermayesine yönelik tanımlama çalışmalarının olduğu çalışmalarda (White ve Gager, 2007; Raffo ve Reeves, 2000) sosyal sermayenin kaynak olarak görüldüğü söylenebilir. Gençlerin sosyal sermayesi, sosyal ağlarından elde edilen kaynaklar olarak tanımlanmıştır. Sosyal sermayeye (kaynaklara) erişimin, gençlerin ders dışı etkinliklere katılma yetenekleri tarafından teşvik edici ya da engelleyici olması açısından önemlidir. Bu aktivitelere katılım; ekonomik statü, ırk/etnik köken, cinsiyet ya da bu sosyal faktörlerin kombinasyonuna yani bireyin sosyal konumuna bağlıdır. Ekonomik durumu ne kadar yüksekse gencin ders dışı etkinliklere katılımı artmaktadır. Ayrıca erkek öğrenciler kız öğrencilere göre ders dışı etkinliklere daha fazla katılmaktadır. Ders dışı etkinliklere katılabilenlerin, bu katılımla ilişkili sosyal kaynaklara ve sosyal sermayeye erişimleri daha fazladır (White ve Gager, 2007). Gençlerin sosyal sermayelerine ilişkin geliştirilen teorilerden biri de 'bireyselleşmiş sosyal sermaye'dir. Bu teori gençlerin kendi hayatları üzerinde karar vermelerine odaklanır. Bu kararlar gençleri farklı maddi ve sembolik kaynaklara götüren sosyal ağlardır. Ayrıca geliştirilen bu teori gençliğin kültürel ve ekonomik açıdan dinamik bir değişim dönemi olduğundan hareket etmektedir. Dolayısıyla da bu dönem sosyal ağlar aracılığıyla gence sunulan fırsatlar bağlamında incelenmesi gerekmektedir (Raffo ve Reeves, 2000, s. 148). Bu çalışmalarda Morrow (1999) ve Weller (2010) çalışmasındaki gibi gençlik döneminin özellikleri dikkate alınmış olup, White ve Gager (2007), Raffo ve Reeves (2000) çalışmalarında gençlerin sosyal sermayelerine ilişkin tanımlama çabasının olduğu söylenebilir.

Gençlerin toplumsallaşma süreçlerinde önemli noktalardan biri de zamanlarının çoğunu geçirdikleri okul ortamıdır. Mekân olarak okul, eğitim işlevinin yanında gençlerin sosyal sermayelerinin gelişmesine de önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Okulun, gençleri bir araya getirme işlevi sonucunda gençlerin birbirleriyle ağ kurma olasılığı, okulun sosyal sermayeye katkılarından biridir. Sosyalleşme ve arkadaş bağları bu ortamda başlar ve gelişir, dolayısıyla gencin okula yani *mekâna aidiyet* duygusu oluşmasına katkıda bulunur (Morrow, 2003). Diğer yandan arkadaşlık ilişkileri zayıf olması; aşırı bağlanan (yasa dışı örgüt ya da gruplara) sorunlu gençlerin ortaya çıkması ya da yetersiz ağ oluşturma yani sosyal sermayenin yetersiz olmasıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla bu da sosyal sermayenin karanlık yönlerini oluşturmaktadır (Billett, 2011). Gençlerin kampüs ortamındaki sosyal ağları aracılığıyla kurdukları akran/arkadaş ilişkileri sosyal sermaye üzerinde farklı kimlik, cinsiyet ve kültürden olan gençlerle etkileşimi anlamak açısından önemlidir. Diğer bir ifadeyle toplumsallaşma açısından arkadaşlık ilişkilerindeki etkileşim ve bunun niteliği, gençlerin sosyal sermayesinin önemli bir göstergesidir (Billett, 2011). Gençlerin sosyal sermayeleri onların ağ yapılarına, ağ içeriğine, sınıf, cinsiyet, sosyoekonomik durum ve ırk/etnik kökene göre değişmektedir (Ryan ve Junker, 2019).

Bazı çalışmalarda (Schaefer-McDaniel, 2004; Morrow, 1999) ise gençlerin sosyal sermayesini sınıflandırmaya odaklanılmıştır. Bu sınıflandırmalarda sosyal sermayenin bir ya da birkaç bileşeni temel alınarak incelendiği görülmüştür. Örneğin daha önce de belirtildiği gibi gençlere özgü sosyal sermaye tanımı oluşturulması çabasından yola çıkan Schaefer- McDaniel (2004) sosyal sermayenin bileşenlerini *'sosyal ağlar ve toplumsallık'*, *'güven ve karşılıklılık'* ve *'mekâna aidiyet'* olarak belirlemiştir. Morrow (1999) ise çocuk ve gençlerin sosyal sermayeleri üzerine yaptığı kavramsallaştırmada sosyal çevre olarak *okul, aile* ve *mahalleyi* odağına almıştır. Buna göre a) *aidiyet duygusu* (topluma entegrasyon), (b) *sosyal ağ* (okul ve toplum yaşamına katılım ve sosyalleşme) ve (c) *özyeterlilik ve kontrol duygusu* (*bağımsızlık algıları* ve aile, toplum ve kurumsal kararları etkileme gücü) olmak üzere üç alan belirlemiştir.

Gençlerin sosyal sermayeleri üzerine yapılan çalışmalardan (Bassani, 2007; Billett, 2011; Butler ve Muir, 2017; Davison ve ark., 2012; Morrow, 1999, 2003; Schaefer-McDaniel, 2004; Stan-

ton-Salazar, 2010, s. 7; Weller, 2010) da anlaşıldığı üzere gençlerin sosyal sermaye belirleyicilerinde *"mekâna aidiyet", "güven"*, *"bağımsız yaşama"*, *"destek"*, "*kabul edilme"* öne çıkmaktadır. Strezer ve Woolcock (2004)'un sosyal sermaye sınıflandırmasında ise gençler için 'bağlayan (aile, yakın arkadaş ve komşu)', 'köprü kuran (uzak arkadaş, ortaklar ve iş arkadaşı)' ve 'bağ kuran (birey ve devlet)' sosyal sermayelerinden bağlayan sosyal sermayenin daha ön planda olduğu söylenebilir. Gençlerin sosyal sermayelerinde sosyal çevre olarak ise aile ve arkadaşların yani bağlayan sosyal sermayenin önemi dikkati çekmektedir.

4. Engelli Gençlerin Sosyal Sermayeleri Üzerine Bir Değerlendirme

Sosyal bir kategori olan gençlik döneminde gençler kendilerinden önceki nesile göre daha farklı bir sosyalizasyon sürecinden geçerler. Bu süreçte arkadaşlar, kitle iletişim araçları, okul ortamı, yaşadığı mahalleden oluşan sosyal çevreden etkilenmektedirler (Burcu, 2013, s. 32). Bu dönemde toplumsal yaşama katılım artmakta, ilgi aileden sosyal çevreye yönelmektedir (Stokes, Turnbull ve Wyn, 2013). Bu dönemin sosyal özellikleri gençlerin değişmeye ve değiştirmeye açık olmaları, yetişkin rol ve statülerine geçmeye hazırlanmaları, eleştirel bakış açısına sahip olmaları, sorumluluk alma ve bağımsız yaşama olarak sayılabilir (Burcu, 2015a, s. 108–109). Ancak engeli olan gençler söz konusu sosyal özellikleri yaşamlarına aktarmada akranları kadar şanslı değildirler. Ebeveynlerine ya da başkalarına bağımlılık geliştirmektedirler (Burcu, 2013, s. 35). Bu dönemde engeli olan gençler engeli olmayanlar gibi kimlik oluşumu, aile için rollerin farklılaştığı bir süreci yaşamaktadırlar (Pandey ve Agarwal, 2013; Groce ve Kett, 2014, s. 10). Söz konusu bu farklılıklar engeli olan gençlerin kültürel etkinliklere, spor faaliyetlerine, dini törenlere katılma gibi pek çok alanda etkilidir (Groce, 2004). Toplumsal yaşama dahil olma sürecinde aktif olarak aile, arkadaş grubundan oluşan çok yönlü sosyal ağlardan oluşan bir sosyal çevrede etkileşime girmektedirler. Dolayısıyla bu gençlerin sosyal ağlardaki bu etkileşimlerinin görünür kılınmasına sosyal sermaye önemlidir (Stanton-Salazar, 2010, s. 7).

Bu bağlamda engeli olan gençlerin sosyal sermayeleri literatürde sınırlı sayıda çalışmada incelenmiştir (Holt, 2010; Johnston, 2011; Köten ve Erdoğan, 2014; Magson ve ark., 2016; Milic Babic ve Dowling, 2015; Wilkens ve Hehir, 2008). Bu gençlerin sosyal sermayelerine ilişkin yapılan çalışmalara ve bunların sonuçlarına ilişkin tartışmaya yer verilmiştir.

Engeli olan gençlerin sosyal sermayeleri Holt (2010) tarafından "somutlaşmış sosyal sermaye" olarak tanımlanmıştır. Buna göre engeli olan gençlerin toplumsal yaşama dahil olmaları açısından gündelik yaşamlarında sınırlı sosyal ağlarındaki norm ve değerlerin gücü olarak tanımlanmıştır. Norm ve değerler engeli olan gencin kimliğinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Daha özelde söz konusu norm ve değerler engeli olan gencin "engelli" olarak bunu olumlu ya da olumsuz bir nitelik olarak algılamasını etkiler. Ancak bu algılama engeli olan gencin *sosyal ağlarından ve sosyal ilişkilerinden* etkilenir ve *mekana* göre değişebilmektedir (Holt, 2010, s. 26). Diğer yandan engeli olan gencin sosyal sermayesi formel ve enformel sosyal etkileşimlerini kapsayan ve özel ağlardan oluşmaktadır. Bu ağlar sabit değildir, zira zaman ve mekân bağlamında değişkenlik göstermektedir. Bazı engeli olan gençler göreceli olarak az sayıda arkadaşla sosyal ilişki kurarken sıklıkla kendilerini geçici ve geniş sosyal ağlar içinde konumlandırabilmektedirler. Engeli olan gencin yeniden ürettiği sosyal sermaye sadece sosyal ilişki türlerinin değil, aynı zamanda sosyal ağların yeniden üretildiği mekânsal bağlamlara da dayanır (Holt, 2010, s. 35).

Engeli olan gençlerin sosyal sermayesi sosyal ilişki biçimlerinden olan arkadaşlık üzerinden inceleyen çalışmalardan biri Hoskin (2010)'e aittir. Holt (2010)'un çalışmasından farklı olarak Hoskin (2010) sosyal ilişki biçimi olarak arkadaşlık ilişkilerini, mekan olarak ise okul ortamı odağında

incelemiştir. Bu gençler arkadaşlık ilişkilerinin de etkisiyle mekana aidiyetleri de artmaktadır. Ders dışı zamanlarını geçirecekleri mekanlar ise yine arkadaşlık ilişkileriyle değişmektedir. Engeli olan gençlerin sosyal sermayelerini okul ortamında inceyen bir diğer çalışma Wilkens ve Hehir (2008)'e aittir. Bu çalışmada engeli olan gençlerin engeli olmayanlara göre okul ve iş yaşamlarında daha dezavantajlı konumda oldukları vurgulanmıştır. Bu dezavantajlı konumlarının değişmesinde onların sosyal sermayeleri (sosyal ağları genişletme anlamında) öne çıkmaktadır.

Engelli olan gençlerin sosyal sermayeleri üzerine Holt (2010)'un çalışmasından farklı olarak eğitim boyutu vurgulanmıştır. Yani bu gençlerin eğitimleri sosyal çevreleriyle olan ilişkilerinde önemlidir. Eğitimle birlikte sosyal ağları genişlemekte ve toplumsal yaşama katılım açısından önemli katkısının olduğu vurgulanmıştır. Wilkens ve Hehir (2008)'in çalışmasının bu sonuçları Hoskin (2010)'in çalışmasını desteklemektedir. Daha özelde her iki çalışmada da mekan açısından okul ortamının engeli olan gençlerin sosyal ağlarını genişlettiği ve toplumsal yaşama dahil olmalarında olumlu katkılarının olduğu söylenebilir. Bu çalışmalardan farklı olarak Johnston (2011) engeli olan gençlerin sosyal sermayelerini onların sosyal refahlarıyla ilişkilendirmiştir. Sosyal sermayeyi üniversitedeki topluluğa üye olma açısından incelemiştir. Bir üniversite topluluğuna üye olma bu gençlerin sosyal ağlarından kaynaklanan *güvenin* önemli bir göstergesidir. Arkadaşlık ilişkileri engeli olan gençler için *güven* ve *desteğin* kaynağıdır. Sosyal ağlarda (bağlayan sosyal sermaye) *bakımlarından sorumlu kişilerin*, *görevli personelin* ve (bağ kuran) *arkadaşların desteği* onların sosyal sermayelerinin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bu gençler için sosyal ağlar *kimliklerinin gelişimi*, *güven, karşılıklı hoşgörü* anlamını taşımaktadır. Diğer yandan fiziksel olarak hareket kısıtlılığı, bağımsız hareket etmede sınırlılıklar, başka öğrencilerin *dışlayıcı davranışları* bu gençlerin sosyal ağlarını sınırlamaktadır. Etiketleme, sözlü ya da işaretle onları rahatsız edici sözler ise onların diğer insanlara olan güvenini azaltmaktadır. Bu durum *mekâna aidiyet*, *topluluğa ya da gruba kabul edilmeme* ve kimlik algılarını olumsuz etkilemektedir (Johnston, 2011). Johnston (2011)'ın çalışması Holt (2010), Hoskin (2010) ve Wilkens ve Hehir (2008)'in çalışmalarıyla sosyal yaşama dahil olma, sosyal ağlar, mekansal olarak okul ortamı ve arkadaşlık ilişkileri açısından engeli olan gencin benzer yönlerini vurgulamaktadır. Ancak Johnston (2011)'in çalışmasında diğer çalışmalardan ayrılan yönü bağlayan ve bağ kuran sosyal sermaye ayrımı yapması, arkadaş desteğinin önemini vurgulaması, kimliklerinin gelişimi, güven ve karşılıklı hoşgörünün olumlu anlamdaki önemini ortaya çıkarmaktadır. Bir diğer ayrılan yön ise engeli olan gençlerin sosyal sermayelerinin olumsuz yönlerinde ise sosyal ağlar açısındandır. Sosyal ağlar gençlerin toplumsal yaşam dahil olmasında olumlu katkılarının yanında etiketleme, sözlü taciz, rahatsız edici sözler gibi dışlayıcı davranışlara maruz kalmalarına neden olduğu vurgusu Johnston (2011)'ın çalışmasının önemli katkılarındandır. Johnston (2011)'ın çalışmasına benzer şekilde engeli olan gençlerin sosyal sermayesinde sosyal ağ desteği Milic Babic ve Dowling (2015) tarafından incelenmiştir. Bu çalışmada sosyal sermayesi yüksek olan engeli olan gençlerin okulda sigara içme, alkol ve uyuşturucu kullanımı ve fiziksel şiddete başvurma düzeyleri daha azdır. Bu gençlerin sosyal sermayelerinde *aile ve arkadaşları* önceliklidir. İkinci planda ise *komşu ve topluluk* ağları gelmektedir. Yani sosyal sermayeleri düşük olan engeli olan gençlerin risk alma davranışları daha yüksektir. Magson ve arkadaşlarına (2016) göre ise sosyal sermayesi *mekâna aidiyet*, *formel ve enformel ağlara dahil olma* (spor takımına, merkezine ve dini kuruma) açısından önem arz etmektedir. Engeli olan gençlerin sosyal sermayesinde Milic Babic ve Dowling (2015) çalışmasında Johnston (2011)'ın çalışmasına benzer şekilde sosyal ağ desteği öne çıkmaktadır. Johnston (2011)'ın çalışmasından farklı olarak Milic Babic ve Dowling (2015)'in çalışmasında sosyal sermayesi yüksek engeli olan gençlerin okulda sigara içme, alkol ve uyuştu-

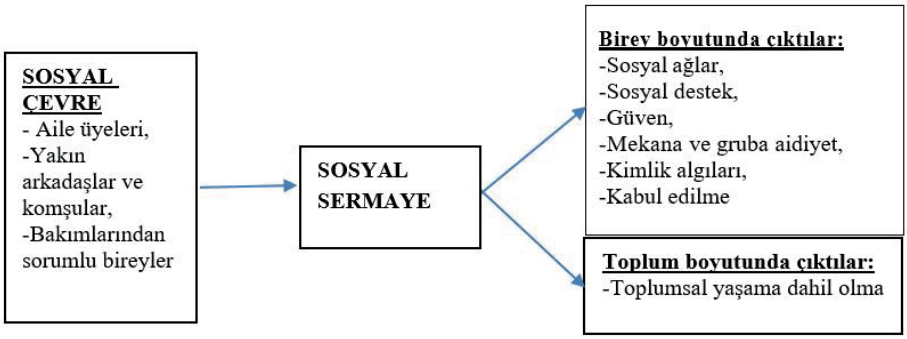
rucu kullanımı ve fiziksel şiddete başvurmanın daha az olduğu önemli bir yöndür. Magson ve arkadaşları (2016) çalışmalarında ise buraya kadarki yapılan çalışmalara benzer şekilide mekana aidiyet, formel ve enformel ağlara dahil olma açısından benzer sonuçların olduğu söylenebilir. Diğer yandan Köten ve Erdoğan (2014)'ın çalışmasında ise internet kullanımı ve sosyal dışlanmadan hareket edilmiştir. Engeli olan gençler internet kullanımıyla sosyal sermayelerinin arttığı, bunun da sosyal dışlanmayı azaltıcı rolü olduğu vurgulanmıştır. Sosyal sermaye sosyal ağların niceliği olarak görülmüştür. Ancak bu çalışmada engeli olan gençlerin sosyal sermayesi ikinci planda incelenmiştir.

Engeli olan gençlerin sosyal sermayelerine ilişkin yapılan araştırmalarda öne çıkan farklılıklardan biri sosyal dışlanmadır. Engelliliğe ilişkin sosyal modelin temelinde engeli olan bireylerin toplumsal yaşama dahil olmaları yer alır. Toplumda bireylerin olumsuz tutum ve davranışları, çevresel engeller ve kurumsal ayrımcılık, engeli olan bireylerin engel durumlarını daha da pekiştirmektedir (Burcu, 2015a; Stone, 2001). Söz konusu bu dezavantajlar engeli olan gencin sosyal sermayesini inceleyen çalışmalarda sosyal içerme ve dışlanmanın ön plana çıkmasıyla daha görünür hale gelmiştir. Benzer biçimde engeli olan gençlerin engeli olmayan gençlere göre sosyal ağlarının daha sınırlı olması da bir diğer önemli noktalardan biridir. Putnam (2000)'ın da ifade ettiği gibi sosyal sermayenin önemli unsurlarından olan bireyler sosyal ağlarla belirli değer ve anlayışları paylaşmakta, birey toplumsal yaşama daha çok dahil olmaktadır. Böylece engeli olan gençlerin özellikle bir gruba kabul edilme, arkadaşlarla zaman geçirmede mekânsal sınırlılıklarının olması Johnston (2011)'ın çalışmasında olduğu gibi onların zayıf sosyal ağlarının olmasına neden olmaktadır.

Engeli olan gençlerin sosyal sermayesinde *sosyal ağlar, mekâna ve gruba aidiyet, güven, sosyal içerme, kimlik algıları, sosyal destek, sosyal dışlanma, topluluklara dahil olma* ön plandadır (Holt, 2010; Hoskin, 2010; Johnston, 2011; Magson ve ark., 2016; Milic Babic ve Dowling, 2015). Bu çalışmalarda engeli olan gençlerin sosyal çevrelerinde aile ve arkadaşlar; sosyal ağlarında ise *aileleriyle*, *bakımlarından sorumlu bireylerle ve arkadaşlarıyla olan ilişkileri* öne çıkmaktadır. Ayrıca bu gençlerin sosyal sermayelerinin genellikle mekansal olarak okul ortamı ön plana çıkmaktadır.

5. Engeli Olan Gençlerin Sosyal Sermayesinin Kavramsallaştırması ve Olası Çıktıları

Daha önce de ifade edildiği gibi gençlerin sosyal sermayelerinin kaynağı olarak sosyal çevreleri aile ve arkadaşlarından oluşmaktadır (Butler ve Muir, 2017; Bassani, 2007; Davison ve ark., 2012). Ancak bu sosyal çevre engeli olan gençler için aile, arkadaşlar, komşular ve bakımlarından sorumlu bireylerden oluşmaktadır. Literatürde sosyal sermayenin tanımına ve sınıflandırmasına ilişkin fikir birliği olmadığı söylenebilir. Özellikle belirtilmelidir ki yapılan çalışmalarda incelenen probleme göre sosyal sermayenin belirleyicisi olan çıktı, çıktı olan da belirleyici olabilmektedir. Buradan hareketle bu çalışmalarda sosyal sermayenin kaynağı olarak 'sosyal çevre' ele alınmaktadır. Engeli olan genç için ise sosyal sermayenin birey ve toplum düzeyindeki olası etkileri Şekil 1'deki gibi görülmektedir.

Şekil 1: Engeli olan genç için sosyal sermayenin birey ve toplum düzeyinde olası etkileri*.
**Şekil 1 Schaefer-McDaniel (2004)'in gençlerin sosyal sermayesi üzerine yaptığı çalışmasından uyarlanmıştır.*

Gençlerin sosyal sermayelerine ilişkin Coleman (1988)'ın sosyal sermaye kavramsallaştırmasından yola çıkılmıştır. Bu çalışmalarda sosyal sermayenin kaynağı aile ve arkadaşlar görülmüş ve sosyal sermaye, gencin okuldaki başarısı açısından incelenmiştir (Butler ve Muir, 2017; Bassani, 2007; Davison ve ark., 2012). Sosyal sermaye genç için bireysel düzeyde çıktıları sosyal ağlar, sosyal destek, güven, mekana ve gruba aidiyet, kimlik algıları ve kabul edilmedir. Toplumsal düzeyde çıktılar ise toplumsal yaşama katılımdır. Engeli olan genç için sosyal sermayede sosyal ağlar, mekâna ve gruba aidiyet, güven, sosyal içerme, kimlik, sosyal destek, sosyal dışlanma, topluluklara dahil olma ön plandadır (Holt, 2010; Hoskin, 2010; Johnston, 2011; Magson ve ark., 2016; Milic Babic ve Dowling, 2015).

Bu çalışmalar incelendiğinde engeli olan gençlerin sosyal çevrelerinde aile ve arkadaşlar olan ilişkilerinde sırasıyla aileyle, bakımlarından sorumlu bireylerle ve arkadaşlarıyla olan ilişkileri gelmektedir. Ayrıca bu gençlerin sosyal sermayelerinin genellikle mekansal olarak okul ortamı ön plana çıkmaktadır.

Engeli olan gençlerin sosyal sermaye unsurlarında öne çıkan unsurlardan biri sosyal ağ desteğidir. Sosyal destek Albrecht ve Goldsmith (2003, s. 265)'e göre güvence, onaylama ve kabul edilme duygusu, kimlik algısı, gerekli kaynakların ve yardımın paylaşılması ve destekleyici bir ağa dahil olmayı ifade etmektedir. Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere sosyal destek, şemsiye bir terim olarak kullanılmaktadır. Sosyal destek Scrivens ve Smith (2013)'e göre bireyin sosyal ağ desteğinin gücü ve kalitesi, bireyin topluma dahil olması açısından oldukça önemlidir. Bu kategori, bireylerin erişebileceği desteğe vurgu yapar ve bu desteğe erişememenin nedenleriyle ve sonuçlarıyla ilgili sorulara odaklanır. Sosyal ağ desteği, bireylerin mutlak ve göreceli olarak konumlarını iyileştirerek hem ihtiyaçlarını belirleme ve karşılama hem de toplumda dahil olmaları açısından önemlidir. Bu kavram, insanların temel olarak sosyal normlarında somutlaşan maddi olmayan faktörlerle ve daha iyi sosyal ve ekonomik sonuçlara doğrudan katkıda bulunan beklentilerle ilgilidir (Scrivens ve Smith, 2013). Aslında sosyal destek her ne kadar birey boutunda çıktılarda yer almış olsa da Albrecht ve Goldsmith (2003, s. 265)'in ve Scrivens ve Smith (2013)'ün ifadelerinden de anlaşılacağı üzere toplumsal çıktıları da vurgulamaktadır.

Toplumsal yaşama katılım engeli olan gençlerin refahları için önemli olmasının yanında daha özelde aidiyet duygusunu, sosyal destek ağlarını ve aktivitelere katılımı teşvik edici yönü de bulunmaktadır. Bu gençlerin aktivitelere ve eğlence faaliyetlerine (fiziksel, sosyal ve kültürel) katı-

lımları engeli olmayan gençlere göre daha sınırlıdır. Dolayısıyla engeli olan gençlerin toplumsal yaşama katılımlarında önemli bir unsur olan sosyal çevre aile, arkadaşları, bakımlarından sorumlu bireylerden oluşmaktadır (Carroll, ark., 2018). Çoğu durumda engeli olan gençlere yönelik birincil sosyal destek, aile tarafından verilmektedir. Bu gençlerin bakımlarından sorumlu bireyler özellikle dışarı çıkma, ihtiyaç duyduğunda kişisel yardımı sağlama kısaca toplumsal yaşama katılımlarında önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla aile ve bakımlarından sorumlu bireylerin desteği bu gençlerin yaşam tarzlarını belirlemektedir. Diğer yandan engeli olan gençlerin eğitim ve mesleki kurumlardan ihtiyaç duydukları sosyal destek hizmetine erişebilme durumları da onların toplumsal yaşama katılımları için temel kaynaklardan biridir (Higashida, 2017). Engeli olan gençlerin üniversiteye gitmelerinde Milic Babic ve Dowling (2015)'in ise aile ve arkadaşları onları desteklemektedirler. Ancak söz konusu sosyal destek aile ve arkadaşlardan oluşan sosyal çevreyle sınırlıdır. Bu konuda üniversite ve devletten alınan sosyal desteğin yetersiz olduğu söylenebilir. Diğer yandan engeli olan gençlerin sosyal desteği en çok gördükleri aile, bakımlarından sorumlu birey ve arkadaşları, aynı zamanda onların en çok güven duydukları kişilerdir. Karşılaştıkları zorluklarda destek için arkadaşlarından, okuldaki hocalarından ve aile üyelerinden yardım istemektedirler (Porcelli ve ark., 2014). Bu bağlamda sosyal sermaye sınıflandırmasında her bir unsur birbiriyle yakından ilişkilidir ve sosyal desteğin diğer unsurları da kapsadığı söylenebilir.

Engeli olan gençlerin sosyal sermayesi üzerine literatür incelendiğinde çalışmalarda (Holt, 2010; Hoskin, 2010; Johnston, 2011; Magson ve ark., 2016; Milic Babic ve Dowling, 2015) sosyal çevre olarak aile, bakımlarından sorumlu bireyler ve arkadaşlar öne çıkmaktadır. Sosyal sermayenin çıktılarında ise sosyal ağlar ve etkileşimler, güven, mekâna aidiyet onların toplumsal yaşama dahil olmasında, sağlık ve refahları, kimlik gelişimi ve sosyal desteğin artması olarak olumlu etkileri vardır. Gençlerin ve engeli olan gençlerin sosyal sermayesi dikkate alındığında engeli olan gençlerde sosyal içerme ve sosyal dışlanmanın öne çıktığı görülmektedir. Sosyal modelin önemli çıkış noktası olan engeli olan bireylerin toplumsal yaşama dahil edilmeleri (Burcu, 2015a; Oliver ve Barnes, 2010) noktasında engeli olan gençlerin sosyal sermayelerinin toplum boyutundaki çıktılarında katkılarının olduğu söylenebilir.

6. Sonuç Yerine

Bu çalışmada gençlerin sosyal sermayeleri üzerine literatürdeki kavramsallaştırmadan destek alınarak engeli olan gençlerin sosyal sermayelerinin onların toplumsal yaşama daha aktif dahil olmaları açısından önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Engeli olan bireyler pek çok çalışmada (Burcu, 2017; Burcu, 2011; Burcu, 2006) olduğu gibi 'acınan', 'dışlanan', 'yetersiz olan' gibi pek çok olumsuz tanımlamaya maruz kalmakta ve toplumdan dışlanmaktadır Bu olumsuz tanımlamalar üzerinden onların sosyal, kültürel, politik ve entelektüel dünyadaki konumları yeniden inşa edilmektedir Engellilik sosyolojisinin merkezinde yer alan bireyin engel durumunun değil, 'sosyal engellenmişliğin' yani bireyin yaşamının her alanındaki ayrımcılık ve dışlanmanın ortadan kaldırılması yatmaktadır (Burcu, 2002; Burcu, 2015b). Engeli olan bireylerin yaşadıkları bu sorunların görünür kılınması açısından ise sosyal sermaye önem arz etmektedir. Öyle ki bu bireylerin deneyimledikleri sorunların sosyal sermayenin merkezinde yer alan sosyal ağlar aracılığıyla toplumsal yaşama dahil olmaları noktasında dikkat çekicidir.

Ayrıca bu çalışmada engeli olan gençler için bağlayan, köprü kuran, bağ kuran sosyal sermaye sınıflandırmasında bağlayan sosyal sermayenin (aile, arkadaşlar ve bakımlarından sorumlu bireyler) ayrımının daha belirgin olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle engeli olan gençlerde sosyal sermaye kaynağı olarak aile, arkadaşları, bakımlarından sorumlu görevliler öne çıkmaktadır.

Bu sosyal çevre bağlamında ise sosyal ağlar, güven, mekâna ve gruba aidiyet engeli olan gençlerin sosyal sermayesinin unsurlarını oluşturmaktadır. Sosyoloji alanında öne çıkan sosyologların da (Bourdieu, 1989; Coleman 1988, 1990; Burt, 2002, s. 203; Lin ve Erickson, 2008, s. 4) da belirttikleri gibi sosyal sermayenin bireysel ve toplumsal çıktıları olduğu söylenebilir. Engeli olan gençlerde sosyal sermayenin bireysel düzeydeki çıktıları sosyal ağlar, refahlarının artması, sağlıklarına olumlu katkılar, kimlik ve aidiyetlerinin gelişmesi ve sosyal destektir. Toplumsal düzeydeki çıktılar ise engeli olan gençlerin toplumsal yaşama katılımının artmasıdır.

Engeli olan gençlerin toplumsal yaşama dahil olmalarının önündeki sosyal engellenmişliğin dikkat çektiği söylenebilir. Bu bağlamda sosyal sermayenin hem bireysel düzeyde hem de toplumsal düzeydeki çıktıları engellilik sosyolojisi ışığında önemli çıkarımlar sağlayabilmektedir. Diğer yandan engeli olan gençlerin sosyal sermayelerini gençlik dönemi özellikleri özellikleri dikkate alınarak incelenmesi, bu gençlere yönelik politikalara ışık tutacağı söylenebilir.

Engeli olan gençlerin sosyal sermayesi üzerine sosyolojide yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu gençlerin sosyal sermayelerinin incelenmesi onların dezavantajlı konumlarının daha görünür olması ve toplumsal yaşama dahil olmaları noktasında önemlidir. Öyle ki engellilik sosyolojisinin odağında gencin engel durumunun değil de toplumsal yaşamdan engellenmişliğinin ortadan kaldırılması yer alır. Sosyal sermaye ise bu engellenmişliğin görünürlüğüne ışık tutmaktatır. Bu açıdan sosyal sermayeye ilişkin tanım ve sınıflandırmalar (bağlayan, köprü kuran, bağ kuran; formel ve enformel ağlar; yapısal, ilişkisel ve bilişsel) odağında engelli gençlerin sosyal sermayesine ilişkin bir kavramsallaştırma oluşturulabilir. Engelli gençlerin sosyal sermayesinin tanımı ve sınıflandırılması açısından böyle bir kavramsallaştırma engellilik sosyolojisi literatürüne de katkı sunabilir. Ayrıca engellilik sosyolojisinde bu konudaki tartışmalara özellikle engelli gençlerin toplumsal yaşamdan engellenmişliklerini anlamak ve açıklamak açısından bu kavramsallaştırmanın yeni bir sosyolojik bakış açısı kazandıracağı söylenebilir. Engeli olan bireylerin sosyal yaşamda yaşadıkları dezavantajlı konumlarının görünürlüğü sosyolojik bilgiler ışığında geliştirilecek politikalar açısından önem arz etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Acquaah, M. (2011). Utilization and value of social networking relationships in family and nonfamily firms in an African transition economy. *European Management Journal*, 29, 347– 361. https://doi.org/10.1016/j.emj.2011.03.002

Acquaah, M., Amoako–Gyampah, K., & Nyathi, N.Q. (2014). *Measuring and valuing social capital: A systematic review.* South Africa: Network for Business Sustainability South Africa. 1–96. Erişim adresi: http://cpbucket.fiu.edu/1155-fiu01-man-6892-secrx8c_emba_1155-53182%2Fmeasuring-and-valuing-social-capitalsouth-africa-study-2014.pdf

Adler, P.S., & Kwon, S.W. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. *Academy of Management Review, 27*(1), 17–40. https://doi.org/10.5465/amr.2002.5922314

Albrecht, T.L., & Goldsmith, D.J. (2003). Social support, social networks, and health. In T. L. Thompson, A. Dorsey, K. Miller, & R. Parrott (Eds.), *Handbook of health communication* (pp. 263–284). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Bassani, C. (2007). Five dimensions of social capital theory as they pertain to youth studies. *Journal of Youth Studies, 10*(1), 17–34. https://doi.org/10.1080/13676260701196087

Billett, P. (2011). *Youth social capital: Getting on and getting ahead in life* (Doctoral dissertation, University of Wollongong,Australia).Retrievedfromhttps://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=4535&context=theses

Bonaccio, S., Connelly, C.E., Gellatly, I.R., Jetha, A., & Ginis, K.A.M. (2019). The participation of people with disabilities in the workplace across the employment cycle: Employer concerns and research evidence. *Journal of Business and Psychology*, *35*(2), 135–158. https://doi.org/10.1007/s10869-018-9602-5

Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Bourdieu, P. (1989). The forms of capital. In J.G. Richardson (Eds.), *Handbook of theory and research for the sociology of education,* (pp.241–258), CT: Greenwood Press.

Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2003). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar* (N. Ökten, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Burcu, E. (1997). *Çırak ve kalfa gençlik alt kültür grubu hakkında sosyolojik bir araştırma*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Burcu, E. (2002). Üniversitede okuyan özürlü öğrencilerin sorunları: Hacettepe-Beytepe Kampüsü öğrencileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *19*(1), 83–103. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/610715

Burcu, E. (2006). Özürlülük kimliği ve etiketlemenin kişisel ve sosyal söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23*(2), 61–83. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/597777

Burcu, E. (2011). Türkiye'deki engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *28*(1), 37–54. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/603880

Burcu, E. (2013). Engelli gençlik ve sosyal riskler. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 32–45.

Burcu, E. (2015a). *Engellilik sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayınları.

Burcu, E. (2015b). Türkiye'de yeni bir alan: Engellilik sosyolojisi ve gelişimi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, *52*(2), 319–341. https://doi.org/10.18368/IU/sk.21828

Burcu, E. (2017). Türkiye'de engelli bireylerin dezavantajlı konumlarına engellilik sosyolojisinin eleştirel tavrıyla bakmak. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 11(24), 107–125.

Burt, R. S. (2002). The social capital of structural holes. In N. Lin, K. Cook and R.S. Burt (Eds), *The new economic sociology : Developments in an emerging field* (pp. 148–190). New York: Russell Sage Foundation.

Butler, R., & Muir, K. (2017). Young people's education biographies: Family relationships, social capital and belonging. *Journal of Youth Studies*, *20*(3), 316–331. https://doi.org/10.1080/13676261.2016.1217318

Carroll, P., Witten, K., Calder-Dawe, O., Smith, M., Kearns, R., Asiasiga, L., ... & Mavoa, S. (2018). Enabling participation for disabled young people: Study protocol. *BMC Public Health, 18*(1), 1–11. https://doi.org/10.1186/s12889-018-5652-x

Coleman, J. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95–120. https://doi.org/10.1086/228943

Coleman, J. (1990). *Foundations of social theory.* Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.

Davison, K. K., Nishi, A., Kranz, S., Wyckoff, L., May, J. J., Earle-Richardson, G. B., ... & Jenkins, P. L. (2012). Associations among social capital, parenting for active lifestyles, and youth physical activity in rural families living in upstate New York. *Social Science & Medicine*, *75*(8), 1488–1496. http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.06.002

Dimakos, C., Kamenetsky, S. B., Condeluci, A., Curran, J., Flaherty, P., Fromknecht, J., ... & Williams, J. (2016). Somewhere to live, something to do, someone to love: Examining levels and sources of social capital among people with disabilities. *Canadian Journal of Disability Studies*, *5*(4), 130–180. https://doi.org/10.15353/cjds.v5i4.317

Ferlander, S. (2007). The importance of different forms of social capital for health. *Acta Sociologica*, *50*(2), 115–128. https://doi.org/10.1177/0001699307077654

Franklin, M. S., Beyer, L. N., Brotkin, S. M., Maslow, G. R., Pollock, M. D., & Docherty, S. L. (2019). Health care transition for adolescent and young adults with intellectual disability: Views from the parents. *Journal of Pediatric Nursing*, 47, 148–158. https://doi.org/10.1016/j.pedn.2019.05.008

Groce, N. E. (2004). Adolescents and youth with disability: Issues and challenges. *Asia Pacific Disability Rehabilitation Journal, 15*(2), 13–32. Erişim adresi: https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/15132/1/15132.pdf

Groce, N., & Kett, M. (2014). *Youth with disabilities.* (Working Paper, 23). http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3385379

Harpham, T. (2008). The measurement of community social capital through surveys. In I., Kawachi, S., Subramanian and D. Kim (Eds.), *Social capital and health* (pp. 51–62), New York, NY: Springer.

Helve, H., & Bynner, J. (2007). *Youth and social capital.* London: Tufnell Press.

Higashida, M. (2017). The relationship between the community participation of disabled youth and socioeconomic factors: Mixed-methods approach in rural Sri Lanka. *Disability & Society*, *32*(8), 1239–1262. https://doi.org/10.1080/09687599.2017.1351921

Holland, J., T. Reynolds, & Weller, S. (2007). Transitions, networks and communities: The significance of social capital in the lives of children and young people. *Journal of Youth Studies*. *10*(1), 97–116. https://doi.org/10.1080/13676260600881474

Holt, L. (2010). Young people's embodied social capital and performing disability. *Children's Geographies, 8*(1), 25–37. https://doi.org/10.1080/14733280903500158

Hoskin C. (2010). *Eliciting the views of disabled young people on friendship and belonging: authentic voices for action research engaging schools in change towards social inclusion* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses. (Umi No. U559826)

Johnston, C.E. (2011). *The other side of the bridge: a study of social capital in further education provision for young disabled people* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses. (Umi No. U565082).

Köten, E. ve Erdoğan, B. (2014). *Engelli gençler, sosyal dışlanma ve internet*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.

Leana, C.R., & Pil, F.K. (2006). Social capital and organizational performance: Evidence from urban public schools. *Organization Science*, *17*(3), 353–366.

Lin, N. (1982). Social resources and instrumental action. In P.V. Marsden and N.Lin (Eds.), *Social structure and network analysis (pp. 131–145).* Beverly Hills, CA: Sage.

Lin N., & Erickson B.H. (2008). Theory, measurement, and the research enterprise on social capital. In N. Lin, & B. Erickson (Eds.), *Social capital: An ınternational research program,* (pp.1-24). New York: Oxford University Press,

Lindsay, S. (2010). Discrimination and other barriers to employment for teens and young adults with disabilities. *Disability and Rehabilitation*, *33*(15–16), 1340–1350. https://doi.org/10.3109/09638288.2010.531372

Magson, N.R., Craven, R.G., Munns, G., & Yeung, A.S. (2016). It is risky business: Can social capital reduce risk-taking behaviours among disadvantaged youth?. *Journal of Youth Studies*, *19*(5), 569–592. https://doi.org/10.1080/13676261.2015.1098776

Milic Babic, M., & Dowling, M. (2015). Social support, the presence of barriers and ideas for the future from students with disabilities in the higher education system in Croatia. *Disability & Society*, *30*(4), 614–629. https://doi.org/10.1080/09687599.2015.1037949

Morrow, V. (1999). Conceptualising social capital in relation to the well-being of children and young people: A critical review. *Sociological Review*, 47, 744–765. https://doi.org/10.1111/1467-954X.00194

Morrow, V. (2003). Conceptualizing social capital in relation to children and young people: Is it different for girls? Paper for presentation to *Gender and Social Capital Conference*, University of Manitoba, Winnipeg, Canada, May.

Narayan, D., & Cassidy, M. F. (2001). A dimensional approach to measuring social capital: Development and validation of a social capital inventory. *Current Sociology*, *49*(2), 59–102. https://doi.org/10.1177/0011392101049002006

OECD, (2020). *How's Life? 2020: Measuring Well-being*. OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/9870c393-en

Oliver, M., & Barnes, C. (2010). Disability studies, disabled people, and the struggle for inclusion. *British Journal of Sociology of Education*, *31*(5), 547–560. https://doi.org/10.1080/01425692.2010.500088

Pandey, S., & Agarwal, S. (2013). Transition to adulthood for youth with disability: Issues for the disabled child and family. *IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*, *17*(3), 41–45. doi:10.9790/0837-1734145

Porcelli, P., Ungar, M., Liebenberg, L., & Trépanier, N. (2014). (Micro) mobility, disability and resilience: Exploring well-being among youth with physical disabilities. *Disability & Society*, *29*(6), 863–876. https://doi.org/10.1080/09687599.2014.902360

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.

Raffo, C., & Reeves, M. (2000). Youth transitions and social exclusion: Developments in social capital theory. *Journal of Youth Studies, 3*(2), 147–166. https://doi.org/10.1080/713684372

Raub, W., Buskens, V., & Frey, V. (2013). The rationality of social structure: Cooperation in social dilemmas through investments in and returns on social capital. *Social Networks*, *35*(4), 720–732. https://doi.org/10.1016/j.socnet.2013.05.006

Ryan, S., & Junker, B. W. (2019). The development and testing of an instrument to measure youth social capital in the domain of postsecondary transitions. *Youth & Society*, *51*(2), 170–192. https://doi.org/10.1177/0044118X16685233

Schaefer-McDaniel, N. J. (2004). Conceptualizing social capital among young people: Towards a new theory. *Children Youth and Environments*, *14*(1), 153–172. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/10.7721/chilyoutenvi.14.1.0153#metadata_info_tab_ contents

Scrivens, K., & Smith, C. (2013). Four interpretations of social capital: An agenda for measurement, OECD Statistics (Working Papers, No. 2013/06), Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/5jzbcx010wmt-en.

Stanton-Salazar, R. D. (2010). A social capital framework for the study of institutional agents and their role in the empowerment of low-status students and youth. *Youth & Society*, *43*(3), 1066–1109. https://doi.org/10.1177/0044118X10382877

Stewart, D., Stavness, C., King, G., Antle, B., & Law, M. (2006). A critical appraisal of literature reviews about the transition to adulthood for youth with disabilities. *Physical & Occupational Therapy in Pediatrics*, *26*(4), 5–24. https://doi.org/10.1080/J006v26n04_02

Stokes, H., Turnbull, M., & Wyn, J. (2013). *Young people with a disability: Independence and opportunity: A literature review.* Youth Research Centre, Melbourne Graduate School of Education.

Stone, E. (2001). A complicated struggle: Disability, survival and social change in the majority world. In M. Priestley (Eds.). *Disability and the life course: Global perspectives*, (pp.50–63). Cambridge: Cambridge University Press.

Szreter, S., & Woolcock, M. (2004). Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health. *International Journal of Epidemiology*, *33*(4), 650–667. https://doi.org/10.1093/ije/dyh013

Tolonen, T. (2007). Social and cultural capital meets youth research: A critical approach. In H. Helve and J. Bynner (Eds.) *Youth and social capital* (pp.29–42). London: Tufnell Press.

UN, (2010). Fact sheet: *Youth with disabilities*. New York: UN. Erişim adresi: https://social.un.org/youthyear/docs/Fact%20sheet%20youth%20with%20disabilit ies.pdf

Wallace, D., Bayisenge, J., & Karangwa, E. (2018). Between rhetoric and reality: Disabled Rwandan young women's perspectives on gender inequality in school. *Disability & Society, 33*(10), 1639–1660. https://doi.org/10.1080/09687599.2018.1505601

Weller, S. (2010). Young people's social capital: Complex identities, dynamic networks. *Ethnic and Racial Studies*, *33*(5), 872–888. https://doi.org/10.1080/01419870903254653

White, A. M., & Gager, C. T. (2007). Idle hands and empty pockets? Youth involvement in extracurricular activities, social capital, and economic status. *Youth & Society*, *39*(1), 75–111. https://doi.org/10.1177/0044118X06296906

Wilkens, C. P., & Hehir, T. P. (2008). Deaf education and bridging social capital: A theoretical approach. *American Annals of the Deaf*, *153*(3), 275–284. https://doi.org/10.1353/aad.0.0050

World Values Survey (2020). *World values survey: Round seven – country-pooled datafile.* Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (Eds.). Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat. doi.org/10.14281/18241.1